

พุทธธรรมาธิปไตย
BUDDHIST DHAMMADHIPATEYYA

พระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงกร) * สุริยา รักษาเมือง ** กรกต ชาบัณฑิต ***
Phra Udomsittthinayok (Kamphol Kunangkaro), Suriya Raksamueng,
Korakoth Chabandit

บทคัดย่อ

พุทธธรรมาธิปไตย เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารพุทธบริษัท ได้แก่หลัก การที่ว่าด้วยการถือเอาธรรมะเป็นใหญ่ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่นการดำเนินชีวิต การปฏิบัติงาน การบริหารทุกระดับ พระพุทธเจ้าไม่ใช่เพียงแต่สอนเหล่าสาวกเกี่ยวกับ ธรรมาธิปไตยอย่างเดียวเท่านั้น พระองค์เองทรงปฏิบัติอยู่ในหลักของธรรมาธิปไตยด้วย หลักพุทธ ธรรมาธิปไตยนี้จึงสำคัญสำหรับการบริหารงานทั้งในหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

คำสำคัญ : ธรรมาธิปไตย, พุทธธรรม

ABSTRACT

Buddhist Dhammadhipateyya was a principle that the Buddha used to manage the disciple. Dhammadhipateyya was the principle about activities in routine by focusing on the Dhamma. The Buddha not teaches the disciple only but he acts according to the Dhammadhipateyya. Therefore, Dhammadhipateyya is important to the management in the public and private.

Keywords: Dhammadhipateyya, Buddha Dhamma

---

* Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

** Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

*** Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

1. บทนำ

ธรรมาธิปไตย หลักพุทธธรรมครอบจักรวาล ที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจาก หลักธรรมาธิปไตยมีความสำคัญ ทั้งในแง่ของความเป็นหลักธรรมปรากฏในธรรมคุณ ในแง่ของการถือปฏิบัติที่ พระพุทธเจ้าทรงถือปฏิบัติ ทั้งยังสอนเหล่าสาวกให้ปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตย ในการถือปฏิบัตินี้ ไม่จำกัดว่าผู้ถือปฏิบัติจะอยู่ในระดับใดเป็นใครมาจากไหนหากสนใจใฝ่ธรรมแล้วก็สามารถปฏิบัติได้ ดังจะเห็นได้จากการที่พระราชอาชญาผู้ทรงธรรมในสมัยพุทธกาลก็ทรงปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตยในการปกครองประเทศ พุทธศาสนิกชนพุทธบริษัทก็ปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตยในแง่ของการบริหารพุทธบริษัท 4 ดังสามารถสรุปได้ 9 ประการ ได้แก่ 1) หลักสันติ พระพุทธเจ้ามีเป้าหมายอันเป็นอุดมการณ์และยุทธศาสตร์ที่ยึดเอาความผาสุกและความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีความสงบสันติ 2) พุทธองค์การ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้วางหลักการบริหารจัดการงานต้องอาศัยการร่วมกันทำงาน โดยมีเป้าหมายเดียวกันเพื่อแก้ไขปัญหาหรือสร้างความเข้าใจในหมู่พระสงฆ์ 3) การวางแผนเชิงพุทธ โดยยึดหลักอริยสัจสี่ที่เป็นการวางหลักและบวกรวบรวมที่ชี้แนะให้แก้ไขปัญหาที่สาเหตุ 4) ความเชี่ยวชาญเชิงพุทธ “เอตทัคคะ” 5) การบริหารความขัดแย้งเชิงพุทธเป็นการบริหารงานที่ช่วยลดความขัดแย้ง 6) พุทธบริการ พระพุทธเจ้าได้วางหลักการให้บริการแก่ประชาชนที่ผู้บริกรองค์การภาครัฐต้องมีพรหมวิหาร 4 และมีสังคหวัตถุ 4 7) พุทธจริยธรรมาภิบาล 8) พุทธสัปปายะ 9) สัมฤทธิผลเชิงพุทธ เป้าหมายของการเป็นพุทธบริษัท คือ ความสุขสงบและปรีณิพพาน (Boonton Dokthaisong,2017)

หลักธรรมาธิปไตย จึงมีความสำคัญทั้งในแง่ของการเป็นหลักธรรมที่สำคัญ ในแง่ของการปฏิบัติหรือปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และในแง่ของการบริหารและการปกครอง ดังนั้น จึงควรศึกษาเรื่องธรรมาภิบาลให้ยิ่งขึ้นไปเพื่อปรับประยุกต์ใช้ในบริบทที่เหมาะสมอันจะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในระดับบุคคลระดับชุมชนระดับชาติและนานาชาติ

2. ความหมายและความสำคัญของธรรมาธิปไตย

คำว่า ธรรมาธิปไตย อ่านว่า ทำมาทิปะไต ทำมาทิปะไต หมายความว่า การถือธรรมเป็นใหญ่ การถือความถูกต้องเป็นหลัก (Royal Academy,2003) มีธรรมเป็นใหญ่ หรือจะหมายความว่า การถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นหลักในการบริหารจัดการ ซึ่งมาจากศัพท์ว่า ธรรม + อธิปไตย ความหมายในที่นี้ คือแนวคิดใช้ธรรมะเป็นสำคัญไม่ว่าจะเป็นระบอบ หรือตัวผู้บริหาร ก็จำเป็นต้องมีธรรมนำการบริหารจัดการ ทั้งสิ้น

นอกจากนั้นธรรมาธิปไตยก็ยังปรากฏในความหมายอื่น ๆ อีกว่า เป็นการถือเอาความถูกต้องขอธรรมาชาติเป็นใหญ่ (Buddhathatphikkhu,1988) หรือมุ่งถึงกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

ว่าธรรมาธิปไตยตามหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งเอาธรรมหรือพระธรรมเป็นหลัก เอาความจริง เอาความถูกต้องตามธรรมหรือตามกฎเกณฑ์อันลึกซึ้งของธรรมชาติเป็นหลัก ซึ่งเจ้าเรียกได้อย่างหนึ่งว่าพระเจ้า หรือจะมุ่งตีความถึงความดี ก็น่าจะหมายถึงความยุติธรรม ตามคำที่ว่า ธรรมาธิปไตยนี้มักลึกซึ้งถึงความดีงามความจริง ความยุติธรรม เรียกสั้น ๆ ว่า ความดีก็แล้วกัน

นอกจากนั้นธรรมาธิปไตยก็ยังหมายถึง ความมีธรรมเป็นใหญ่ ถือธรรมเป็นใหญ่ กระทำด้วยความปรารถนาถูกต้อง เป็นจริง สมควรตามธรรมเป็นประมาณ (Prapromkunaporn (P.A. Payutto),2000) อีกความหมายหนึ่งคือ การยึดถือหลักการเหตุผล หลักความจริง ความถูกต้อง ความเป็นธรรมเป็นประมาณในการบริหารจัดการต่าง ๆ คือจะทำอะไรก็ยึดหลักธรรมเป็นหลัก ละเว้นการยึดถือตนและกระแสเสียงส่วนใหญ่ที่ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรม (Phradhammakittivong (Thong Suratecho),2015) ให้ความสำคัญแก่ธรรม หากเป็นการบริหารก็เป็นการบริหารโดยใช้ธรรมเป็นมาตรฐาน ความถูกต้องความความผิดของใครก็ตาม นำเอาธรรมมาเป็นมาตรฐาน ต้องยุติด้วยธรรม เป็นธรรม เทียงธรรม ผู้บริหารต้องทรงธรรม มีธรรม (Pratepdilok (Rabob Dhitayano),N/A) ยึดถือธรรมหรือความถูกต้องชอบธรรม ความยุติธรรม ความเหมาะสมความควรเป็นใหญ่ ก็จัดเป็นธรรมาธิปไตย ซึ่งก็อาจเรียกว่าหลักการก็คงพอได้ (Phrasripariyatmoli (Somchai kusalachitto),2004) นอกจากนี้ยังปรากฏในความหมายอื่นอีกว่า ระบบการตัดสินใจที่ยึดถือเอาธรรมะ คือ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม และประโยชน์สุขของประชาชนเป็นใหญ่ ถ้าเราเอาธรรมาธิปไตยนี้มาเป็นหลักในการตัดสินใจในการปกครองในระบบประชาธิปไตย ก็จะกลายเป็น ธัมมิกประชาธิปไตย หรือประชาธิปไตยในครรลองของธรรมะ (V. Vachiramethi,2008)

จากความหมายข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า ธรรมาธิปไตย หมายถึง กระบวนการในการตัดสินใจถูกต้องชอบธรรม การบริหารจัดการแบบเป็นธรรม การปกครองแบบเป็นธรรม เทียงธรรม โดยนัยแล้วหมายเอาระบบของการปกครองที่ชอบธรรม ถูกต้อง เทียงธรรม อีกนัยหนึ่งหมายเอาผู้ปกครองที่ทำหน้าที่ในการปกครองซึ่งประกอบด้วยคุณธรรม มีความเป็นธรรมาธิปไตย กล่าวคือ มีคุณธรรมในจิตใจ เป็นคนมียึดถือเอาความถูกต้องเทียงธรรมเป็นใหญ่ในการปกครองนั่นเอง

ส่วนความสำคัญของธรรมาธิปไตยนั้น ที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ มีความสำคัญในแง่ที่เป็นหลักพุทธธรรม และในแง่ของการถือปฏิบัติ ซึ่งทั้งสองประการนี้สามารถเห็นได้อย่างเด่นชัดด้วยเหตุที่พุทธธรรมคือหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าพุทธพจน์ กล่าวง่าย ๆ คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง คำสอนของพระพุทธเจ้าก็คือหัวใจของพระพุทธศาสนา ซึ่งเราท่านก็ทราบกันดีว่ามีความสำคัญมากเพียงใด ส่วนในแง่ของการถือปฏิบัติ ธรรมาธิปไตยถือว่าสำคัญยิ่งเพราะผู้นำประเทศตั้งแต่ยุคพุทธกาลเป็นต้นมาที่เป็นพุทธมามกะก็ทรงถือธรรมาธิปไตยเป็นแนวทาง

ในการบริหารประเทศตลอดมา ความสำคัญในแง่ที่เป็นหลักพุทธธรรมนั้นอาจพิจารณาได้จาก ลักษณะของพุทธธรรม 2 ประการ คือ (Prapromkunaporn (P.A. Payutto),2012)

1. แสดงหลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาธรรม” หรือเรียกเต็มว่า “มัชฌิมาธรรมเทศนา” ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายามที่จะเข้าถึงสัจธรรมด้วยวิธีถกเถียงสร้างทฤษฎีต่างๆ ขึ้นแล้วยึดมั่นปกป้องทฤษฎีนั้นๆ ด้วยการแก่งความจริงทางปรัชญา

2. แสดงข้อปฏิบัติสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิบัติ” อันเป็นหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตนผู้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จคือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ ในทางปฏิบัติ ความเป็นสายกลางนี้เป็นไปโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ เช่น สภาพชีวิตของบรรพชิต หรือคฤหัสถ์ เป็นต้น

จากความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พุทธธรรมคือทางเอก ทางสายกลางที่ผู้ปฏิบัติตามจะสำเร็จประโยชน์ได้อย่างสูงสุด ดังธรรมคุณ 6 ประการคือ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว อันบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะ

3. หลักธรรมาธิปไตย

หลักธรรมาธิปไตยปรากฏในสังคมไทยเนื่องด้วยสังคมไทยเป็นสังคมแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งมีผู้นับถือพระพุทธศาสนามากกว่าร้อยละ 80 ของคนในประเทศ ส่งผลให้คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น หนึ่งในนั้นคือธรรมาธิปไตย เพราะหลักธรรมาธิปไตยว่าด้วยการปกครองที่ชอบธรรม เมื่อคนในประเทศส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธ ระบอบการปกครองก็ต้องเป็นไปตามแบบชาวพุทธด้วย

ธรรมาธิปไตยปรากฏในอธิปไตย 3 อย่างซึ่งปรากฏในสังคีตสูตรได้แก่อัตตาธิปไตยยะ ความมีกรรมเป็นใหญ่ โลกาธิปไตยยะ ความมีโรคเป็นใหญ่ และธัมมาธิปไตยยะ ความมีธรรมเป็นใหญ่ ความเข้าใจสับสนเกิดจากข้อความในพระไตรปิฎกมีเพียงสั้นๆ เท่านั้นเมื่อแปลความหมายแล้วก็ไม่เกี่ยวข้องกับอธิปไตยที่ใช้ในการเมืองแบบตะวันตกดังนี้ (Phrathepvete,1977)

1. อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ ที่เอาตนเองศักดิ์ศรีเกียรติภูมิตลอดจนประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่ การกระทำการด้วยปรารถนาตนและสิ่งทีเนื่องด้วยตนเป็นประมาณ

2. โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่วันไหนไปตามเสียงนิินทาและสรรเสริญ ไม่มีหลักการที่แน่นอนการกระทำด้วยปรารถนาจะเอาใจสูงชนหาความนิยม หรือวันกลัวเสียงว่ากล่าวเป็นประมาณ

3. ธรรมาธิปไตย ถือเป็นใหญ่ เชื่อถือหลักความจริงความถูกต้องความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ การกระทำด้วยความปรารถนาสิ่งที่ดีศึกษาตรวจสอบข้อเท็จจริงแล้ว และความ คิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางชัดเจน และพิจารณาอย่างดีที่สุดเส้นขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ ด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า เป็นประโยชน์ชอบธรรมและเพื่อความดีงามเป็นประมาณ

สรุปได้ว่า ธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครอง แต่เป็นหลักสำหรับผู้ปกครองในการ ปกครองซึ่งต่างกับที่เข้าใจผิดกันโดยทั่วไปว่า ธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองหนึ่งซึ่งเทียบได้ กับประชาธิปไตย อภิชนาธิปไตย สังคมนิยม เป็นต้น ซึ่งเป็นระบอบการปกครองระบอบหนึ่งโดย สมบูรณ์ พระเทพเวทีอธิบายเพียงว่า ธรรมาธิปไตยนั้นไม่ว่าใครก็ตามต้องการรับผิดชอบต่อรัฐ ก็ต้อง ใช้หลักนี้ทั้งหมดอาจกล่าวได้ว่า ธรรมาธิปไตยเป็นหลักควบคุมระบอบการปกครอง กล่าวคือ ระบอบการปกครองทุกชนิดได้รับการออกแบบมาอย่างดี และระบอบการปกครองก็เหมือนกฎหมาย ย่อมไม่อาจบังคับควบคุมได้ทุกกระเบียดนิ้ว คนไม่ตั้งใจใช้กฎหมายเพื่อผลประโยชน์ตน หรือคนโง่ อาจใช้กฎหมายไปในทางเสียหายได้ ดังนั้นการปกครองทุกระบบอาจทำลายผู้อยู่ในระบบนั้นได้ หากปกครองเลวหรือชั่วผู้ปกครองจะพ้นจากความเลวหรือความโง่ได้ หากใช้ทำชื่อเสียงเอาความถูกต้อง ยุติธรรมเป็นหลักในการปกครอง คือใช้ธรรมาธิปไตย ในแง่นี้ธรรมาธิปไตยเป็นหลักในการปฏิบัติงาน ของผู้ใช้อำนาจ เป็นหลักที่ผู้ใต้ปกครองใช้ในการตรวจสอบผู้ปกครอง เพื่อให้ผู้ปกครองใช้อำนาจอยู่ ในกรอบเหตุผลและความดีงาม

4. ธรรมาธิปไตยในพระไตรปิฎก

จะกล่าวแล้วธรรมาธิปไตยนั้นก็มาจากพระไตรปิฎกทั้งสิ้น สำหรับหัวข้อนี้จะนำเสนอ ธรรมาธิปไตยที่ปรากฏชัดในพระไตรปิฎก เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์องค์ประกอบของธรรมาธิปไตย ต่อไป ธรรมาธิปไตยที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

ธรรมาธิปไตยปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต โดยเป็นหลักธรรม หนึ่ง在三ของหลักอธิปไตย มีใจความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย อธิปไตย 3 อย่างนี้ 3 อย่างเป็นไฉน คือ อัตตาธิปไตย 1 โลกาธิปไตย 1 ธรรมาธิปไตย 1” (อง.ติก. (ไทย) 20/479/165) จากนั้นพระพุทธ องค์ได้ตรัสอธิบายต่อไปอีกว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมาธิปไตยเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ในโคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี ย่อมสำเหนียกว่า ก็เราออกบวชเป็น บรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจีวร ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งเสนาสนะเรา ออกบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมีและความไม่มีเช่นนั้น ก็แต่เราเป็นผู้อันชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครอบงำแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้มีทุกข์ท่วมทับแล้ว ไฉน ความทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว อันบุคคล พึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน

ก็เพื่อนสหพรหมจารีผู้รู้ที่อยู่ เห็นอยู่ มีอยู่แล ก็และการที่เราได้ออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยอัน พระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว จะพึงเป็นผู้เกียจคร้านมัวเมาประมาทอย่างนี้ ข้อนั้นไม่เป็นการสมควรแก่ เราเลย ดังนี้ เธอย่อมสำเหนียกว่า ก็ความเพียรที่เราปรารถแล้วจักไม่ย่อหย่อน สติที่เข้าไปตั้งมั่นแล้ว จักไม่หลงลืม ภายหลังสงบระงับแล้วจักไม่ระส่ำระสาย จิตที่เป็นสมาธิแล้วจักมีอารมณ์แน่วแน่ ดังนี้ เธอทำธรรมนั้นแหละให้เป็นใหญ่ แล้วละอกุศล เจริญกุศล ละกรรมที่มีโทษ เจริญกรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์ คุกริกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าธรรมาธิปไตย” (อง.ติก. (ไทย) 20/479/166-167)

นอกจากนี้ธรรมาธิปไตยยังปรากฏในทีฆนิกายมหาวรรคโดยนัยความเคารพดังความว่า “ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกท่านพระอานนท์มารับสั่งว่า คุกรอานนท์ไม้สาละทั้ง คู่ ผลัดดอกบานสะพรั่งนอกฤดูกาล ร่วงหล่นโปรยปรายลงยังสรีระของตถาคตเพื่อบูชา แม้มดอก มณฑลพานอันเป็นของทิพย์ ก็ตกลงมาจากอากาศดอก มณฑลพานเหล่านั้น ร่วงหล่นโปรยปรายลงยัง สรีระของตถาคตเพื่อบูชา แม้มจุมแห่งจันทน์อันเป็นของทิพย์ ก็ตกลงมาจากอากาศ จุมแห่งจันทน์ เหล่านั้น ร่วงหล่นโปรยปรายลงยังสรีระของตถาคตเพื่อบูชา ดนตรีอันเป็นทิพย์เล่าก็ระโคมอยู่ใน อากาศ เพื่อบูชาตถาคต แม้มสังคีตอันเป็นทิพย์ก็เป็นไปในอากาศเพื่อบูชาตถาคตคุกรอานนท์ ตถาคต จะชื่อว่าอันบริษัทสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมด้วยเครื่องสักการะประมาณเท่านี้หามิได้ ผู้ใดแล จะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกาก็ตาม เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติ ชอบ ปฏิบัติตาม ธรรมอยู่ ผู้นั้นย่อมชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชาตถาคตด้วยการบูชาอย่าง ยอดเพราะเหตุอันนั้นแหละอานนท์ พวกเธอพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรมอยู่ ดังนี้ ฯ” (ที.มหา. (ไทย) 10/129/133-134)

สรุปได้ว่าหากจะสักการะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยสักการะ ดนตรี หรือสิ่งอื่นใด จะ มากหรือยิ่งใหญ่เพียงใด ก็ยังไม่ชื่อว่าเคารพสักการะพระองค์ได้ การเคารพสักการะที่แท้จริง จะต้อง ปรารถนธรรมเป็นใหญ่ ถือธรรมเป็นใหญ่ กล่าวคือมีธรรมาธิปไตย ปฏิบัติตามคำสอน ปฏิบัติตาม ธรรม จึงจะชื่อว่าเคารพสักการะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ยังปรากฏในแง่ของการปฏิบัติ หรือปฏิบัติทาในการดำเนินชีวิตดังความว่า “นรชนเหล่าใด ยินดีแล้วในธรรมที่พระอริยะเจ้าประกาศแล้ว นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ ประเสริฐกว่าสัตว์ที่เหลือด้วยวาจา ด้วยใจ และการงาน นรชนเหล่านั้นดำรงอยู่ด้วยดีแล้วในชั้นดี โสรัจจะ และสมาธิ ได้บรรลุถึงธรรมอันเป็นสาระแห่งสติ และปัญญา ฯ” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/326/353)

“ภิกษุมิธรรมเป็นที่มา ยินดีแล้วในธรรม คั่นคว่ำธรรมอยู่ ระลึกถึงธรรมอยู่เนื่องๆ ย่อมไม่เสื่อมจากพระสัทธรรม ภิกษุเดินอยู่ก็ดี ยืนอยู่ก็ดี นั่งอยู่ก็ดี นอนอยู่ก็ดี ให้จิตของ ตนสงบอยู่ ณ ภายใน ย่อมถึงความสงบอันแท้จริง ฯ” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/265/272).

ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสหมายเอาข้อปฏิบัติอันเป็นปฏิบัติทาของภิกษุ โดยใจความ แล้วหมายเอาภิกษุหรือสาธุชนที่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ใช้ชีวิตอยู่ด้วยธรรม เคารพธรรมอยู่

เท่านั้นจึงจะประเสริฐกว่าผู้อื่น และสามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็น การสร้างค่านิยมที่ดี ซึ่งผู้ที่จะประเสริฐสูงสุด หรือบรรลุเป้าหมายต่าง ๆ ได้ต้องถือธรรมาธิปไตย เคารพสักการะธรรมนั่นเอง

สรุปวิเคราะห์ ธรรมาธิปไตยที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มี 2 นัยคือ โดยตรง และโดย อ้อม ปรากฏโดยตรงคือ พระพุทธเจ้าตรัสถึงธรรมาธิปไตยโดยตรงว่า “นี่เรียกว่าธรรมาธิปไตย” นี้ ชื่อว่าโดยตรง เช่นที่ปรากฏในอังคุตตรนิกาย ติกนิบาท โดยธรรมาธิปไตย เป็นหนึ่งในอธิปไตย 3 ประการ ส่วนโดยอ้อม วิเคราะห์จากความหมายของธรรมาธิปไตย ซึ่งหมายถึงการถือธรรมเป็นใหญ่ ยึดเราธรรม ความถูกต้องชอบธรรม เป็นใหญ่ ในการดำรงชีวิต ในการปฏิบัติ หรือในการบริหาร ซึ่ง ก็หมายความว่าหากผู้ใดเป็นผู้ทรงธรรม ปฏิบัติตามธรรมสมควรแก่ธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ ผู้นั้นมี ธรรมาธิปไตย นั่นเอง ส่วนที่ปรากฏในธรรมราชาสูตรปรากฏโดยนัยของการปกครอง

5. บทสรุป

ธรรมาธิปไตย มีความสำคัญในแง่ของการถือปฏิบัติ โดยสำคัญในระดับบุคคล สังคม และประเทศชาติ ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ในระดับบุคคล คือ บุคคลจะต้องประกอบด้วย ธรรมาธิปไตย ยกเอาธรรมและความถูกต้องเป็นใหญ่ในการดำรงชีพ เป็นสมณะก็ต้องให้ความสำคัญ กับธรรมาธิปไตยในการครองเพศสมณะ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ซึ่งจะสามารถประสบความสำเร็จตามที่ผู้บวชมุ่งประสงค์ สำหรับบุคคลธรรมดา ก็ต้องประพฤติธรรมด้วย เพราะ ธรรมชาติของธรรมแล้ว จะรักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ในระดับสังคมและประเทศชาติ มุ่งถึง ผู้นำหรือผู้ปกครองที่ทรงธรรม บริหารจัดการด้วยธรรม ถือธรรม คือความถูกต้องเป็นใหญ่ในการ บริหาร เมื่อทุกส่วนมีธรรม คือมีธรรมาธิปไตย สังคมประเทศชาติก็จะเจริญรุ่งเรืองสงบสันติเป็น สังคมในอุดมคติ

References

- Boonton Dokthaisong, Suriya Raksamueng and Pravej Maharatsakul. (2017, April – June). The Integrative Buddhism Principles to Lead the Profound Public Administration to Build the Mahachulalongkornrajavidyalaya Intellectual Capital Through Higher Learning and Ready toward AEC. *Journal of MCU Social Science Review*, 6(2)
- Pratepdilok (Rabob Dhitayano). *Buddhism and constitution*. Bangkok : Thai Buddhism Promotion Center, N/A.
- Phrathepvete. (1977). *Life Hand Book*. Bangkok : N/A,.
- Phradhammakittivong (Thong Suratecho). (2005). *The Word of Monastery : Dictionary for Buddhism Education*. Bangkok : Liang Chiang Press.
- Phradhampidok (P.A. Payutto). (2000). *Dictionary of Buddhism*. 9th Edition. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Prapromkunaporn (P.A. Payutto). (2012). *Added Buddha Dhamma*. 32nd Edition. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Phrasripariyatmoli (Somchai kusalachitto). (2004). 1 *Contemporary Buddhism*, 2nd Edition. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press
- Buddhathatphikkhu. (1988). *Politics is Dhamma*. 2nd Edition. Bangkok : Arunvitthaya, Royal Academy. (2003). *Dictionary of Royal Academy B.E.2542*. Bangkok : Nanmeebooks Publication.
- V. Vachiramethi. (2008). *Dhammadhipateyya*. Bangkok : Postbooks.